

Úvod k monotematickému číslu Životní prostředí a MV

Životní prostředí nezná hranice, nedbá na národní politiky ani na mezinárodní dohody či rozepře. Procesy v biosféře se sice odehrávají podle přírodních zákonů, ty však zároveň mohou být ovlivněny lidskou činností. Celá řada problémů, tenzí či konfliktů na mezinárodní scéně souvisí s přírodními zdroji nebo s určitou environmentální problematikou. Environmentálních změn včetně změny klimatu se týká mnoho politických jednání na mezinárodní úrovni. Uvedme jen několik „evergreenů“ či neaktuálnějších témat: vyjednávání dohody o snižování emisí skleníkových plynů a pokračování Kjótského protokolu z roku 1997; vypouštění radioaktivní vody z havarované jaderné elektrárny Fukušima do Tichého oceánu, jež ohrožuje rybí populace a jejíž stopy byly už nalezeny v Kalifornii; tenze ohledně mezinárodních hranic v oblasti Arktidy kvůli očekávané těžbě mnoha přírodních zdrojů v oblastech donedávna zaledněných; dlouhotrvající spor o vodní zdroje mezi Izraelem a Palestinou aj. Smyslem těchto řádek není rozebírat příčiny jmenovaných událostí ani jejich dopad. Záměrem je upozornit na stav, kdy si mezinárodní společenství včetně mnoha rozvinutých zemí začíná uvědomovat dopad zrychlování a intenzity environmentálních změn i přírodních katastrof často propojených s trendem čerpání a spotřeby přírodních zdrojů.

Environmentální témata pronikají do mezinárodněpolitické praxe zároveň se zvýšenou pozorností badatelské komunity. Environmentální změny jsou častějším tématem výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů. V rámci mezinárodních vztahů a politických věd pak vzniká specifický soubor literatury, která se zaměřuje na problematiku mezinárodní či globální politiky životního prostředí (viz například Chasek – Downie – Welsh Brown 2010; Vogler – Imber 2013; O’Neill 2009). Mezinárodní environmentální politika se stává běžnou součástí univerzitních kurikulů, organizují se konference a objevují se i specializované odborné časopisy k tomuto tématu (například časopis *Global Environmental Politics*). Zvláštní pozornosti badatelů se pak těší otázka mezinárodněpolitických souvislostí změny klimatu (viz například Yamin – Depledge 2004). Není tedy náhoda, že se změně klimatu a jejím důsledkům věnuje i toto monotematické číslo *Mezinárodních vztahů*. Vděčným objektem výzkumu je také role nevládních aktérů v národní či globální politice životního prostředí (viz například Newell 2006) – a nestátní aktéři či environmentální hnutí neunikli ani pozornosti autorů našeho monotematického čísla. V české odborné komunitě se téma mezinárodněpolitických aspektů klimatických změn, životního prostředí a jeho ochrany objevuje pouze sporadicky. Můžeme se setkat s analýzami mezinárodněprávních aspektů ochrany životního prostředí (Hlaváček 2007), samo téma mezinárodní politiky životního prostředí zůstává až na několik výjimek (Jehlička 2000; Štěpánek 2012) z velké části neprobádáno.

V předkládaném monotematickém čísle *Životní prostředí a MV* najdete čtyři články a dvě recenze. Každý z článků přistupuje k problematice životního prostředí a mezinárodních vztahů pomocí specifické metodologie. Monotematické číslo otevírá stať *Migrace jako adaptace na změnu klimatu*, která pojednává o dopadech globální změny klimatu na populační procesy na lokální úrovni. Autoři Robert Stojanov a Bára Duží, badatelé z Centra výzkumu globální změny Akademie věd České republiky, představují v českém jazyce po-rvé koncept environmentální migrace a tezi o vztahu mezi změnou klimatu a migrací obyvatel ve smyslu zvládnání změny životních podmínek a adaptace na ni. Podle autorů můžeme migraci obyvatel vnímat jako součást kulturních vzorců různých společností a jako

jednu z populačních strategií přežití nebo také osobního rozvoje. Ve vztahu se změnou klimatu (změnou teplot či rozložením a intenzitou srážek, extrémními projevy počasí apod.) může být migrace považována za krátkodobou reakci na určitou životní situaci (*coping strategy*), případně za dlouhodobou adaptační strategii (*adaptation strategy*). Autorka a autor ilustrují tento koncept na dvou kvalitativních empirických studiích z jižní Asie a subsaharské Afriky. Zatímco v prvním případě je změna klimatu jasně vnímána jako jeden z hlavních faktorů migrace obyvatel Bangladéše, vedle ekonomických příčin, tak v případě severozápadní Keni se tato hypotéza v takové míře neprokázala. Obě studie však ukazují, jak změna klimatu na globální úrovni může ovlivnit mezinárodní vztahy na úrovni regionální. Obě případové studie tak lze zařadit do širšího konceptu environmentální bezpečnosti, který se rozvíjí v posledních dvou dekadách.

Druhý článek s názvem *Od hrozby k příležitosti: Vede nedostatek environmentálních zdrojů ke spolupráci?* je v českém prostředí ojedinělý svým přístupem k výzkumným hypotézám. Autorkou textu je Šárka Waisová působící na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Přestože izraelsko-palestinskému konfliktu i čínsko-čínským (tchajwanským) sporům se odborná literatura věnuje v dostatečné míře, environmentální dimenze obou střetů je často opomíjena. Jak autorka sama uvádí, dosavadní výzkum vnímá environmentální zdroje (a jejich nedostatek) jako možnou příčinu mezinárodních konfliktů. V polemice s tímto přístupem předkládá článek hypotézu, podle níž konflikt nemusí znamenat překážku environmentální spolupráce. Naopak zhoršování životního prostředí, nedostatek environmentálních zdrojů a vzájemná environmentální závislost mohou vytvořit platformu pro spolupráci a budování míru. Podmínkou pro rozvoj spolupráce je, že dané environmentální zdroje nejsou obchodovatelné, nepřinášejí bezprostřední vyčíslitelný zisk a nejsou interpretovány jako bezpečnostní a strategické zájmy či nejsou ztotožňovány s právy dané komunity. Hypotéza je testována na dvou případových studiích – na izraelsko-palestinském a čínsko-tchajwanském vztahu.

Třetí text s názvem *Ochrana životního prostředí v Arktidě jako mezinárodní režim* od Zuzany Trávníčkové a Vladimíry Knotkové ze Střediska mezinárodních studií Jana Masaryka na Vysoké škole ekonomické v Praze se věnuje tématu současného stavu ochrany životního prostředí v Arktidě ve smyslu mezinárodního režimu. Článek se teoreticky opírá o práce Orana R. Younga (mj. 1998) věnované dynamice mezinárodních režimů. Text srovnává oblast Arktidy s Antarktidou a ukazuje, jakým způsobem a jak intenzivně se odlišnosti obou polárních oblastí promítají do jejich environmentálních režimů. Na základě analýzy řady mnohostranných mezinárodních smluv, dohod bilaterální povahy a dalších pramenů autorky docházejí k závěru, že zkušenost s vytvářením mezinárodního režimu v Antarktidě není přenositelná do oblasti Arktidy.

Poslední, čtvrtý článek *Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu* od Arnošta Nováka z Fakulty humanitních studií Karlovy univerzity zkoumá pojetí přímé akce v českém environmentálním hnutí. Využívá přitom typologii přímé akce, která rozlišuje mezi liberálním a anarchistickým pojetím přímé akce. U liberálního pojetí není přímá akce cílem sama o sobě, ale pouze tím nejzazším prostředkem, posledním řešením, jak upozornit na problém nebo vyvinout nátlak poté, co se vyčerpají všechny legální prostředky. V anarchistickém pojetí je přímá akce cíl sama o sobě, představuje preferovaný způsob jednání, který usiluje o soulad cílů a prostředků. Autor hledá odpověď na otázku, proč v českém prostředí environmentální organizace využívají přímou akci jen v omezené míře a proč převládá liberální pojetí přímé akce. Vysvětlení vidí v odlišné historické zkušenosti českého environmentálního hnutí, které preferuje dialog s mocí před její přímou konfrontací, a ve specifických vztazích mezi environmentálními skupinami na jedné straně a anarchistickým prostředím na straně druhé. Česká environmentální hnutí používají přímou akci jen zřídka z obav před reakcemi konzervativní české veřejnosti, která protesty vnímá spíše negativně a přímá akce je pro ni těžko pochopitelná a srozumitelná. České

environmentální hnutí se naopak snaží využívat vědecké argumenty, expertní vědění, zá- kulisní lobování, což vede ke spíše technokratickému pojetí politiky.

V tomto monotematickém čísle najdete i dvě recenze. První recenze od Evy Fraňkové představuje knihu *Enough Is Enough: Building a Sustainable Economy in a World of Finite Resources* od Roba Dietze a Dana O’Neilla. Zásadním tématem knihy je kritika ekonomického růstu a současného ekonomického systému a popisuje koncept ekonomiky ustáleného stavu, který autoři preferují. Hlavní myšlenkou knihy je nutnost přehodnotit směřování našeho socioekonomického systému a kombinovat úvahy o sociálních a ekonomických cílech se základním předpokladem dlouhodobé environmentální udržitelnosti.

Ve druhé recenzi se Ondřej Horký-Hlucháň věnuje knize editované Richardem Peetem, Paulem Robbinsem a Michaelem Wattsem s názvem *Global Political Ecology*. Ta představuje globální politickou ekologii jako obor, který nabízí holistický a multidisciplinární pohled na problémy životního prostředí a globální environmentální politiky. Peet a kol. ukotvili svoji politickou ekologii v marxistické politické ekonomii. Vycházejí ze základního předpokladu, že ničení životního prostředí je vlastní liberální demokracii a že současný politický systém se racionální proměně ekonomického mechanismu nadspotřeby vzdaluje mílovými kroky.

Závěrem bychom Vám chtěli popřát příjemné a inspirativní čtení spojené s bohatou a plnou diskusí nad tématem životního prostředí a mezinárodních vztahů.

Robert Stojanov
hostující redaktor monotematického čísla

Vít Beneš
šéfredaktor

Literatura

- Chasek, Pamela – Downie, David – Welsh Brown, Janet (2010): *Global Environmental Politics*. 5th edition. Boulder: Westview Press, 2010.
- Hlaváček, Jiří (2007): *Mezinárodní environmentální právo a ochrana životního prostředí*. Praha: Oeconomica.
- Jehlička, Petr (2000): Mezinárodní politika životního prostředí: Konflikt mezi integrálním ekosystémem a fragmentárním systémm států? In: Jehlička, Petr – Tomeš, Jiří – Daněk, Petr (eds.): *Stát, prostor, politika: Vybrané otázky politické geografie*. Praha: Univerzita Karlova, s. 80–103.
- Newell, Peter (2006): *Climate for Change: Non-State Actors and the Global Politics of the Greenhouse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O’Neill, Kate (2009): *The Environment and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Štěpánek, Přemysl (2012): Implementace a dodržování závazků mezinárodního režimu ochrany klimatu ve vybraných státech. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 47, No. 4, s. 28–47.
- Vogler, John – Imber, Mark (eds., 2013): *Environment and International Relations: Theories and Processes*. London: Routledge.
- Yamin, Farhana – Depledge, Joanna (eds., 2004): *The International Climate Change Regime: A Guide to Rules, Institutions and Procedures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, Oran R. (1998): *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance*. New York: Cornell University Press.